

УДК 391(477.87)7.036

Ганна БЕЗИК,*викладач, Коледж мистецтв ім. А. Ерделі
Закарпатського художнього інституту,
аспірант, Львівська національна академія мистецтв,
м. Ужгород, Україна***СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАРОДНОГО
КОСТЮМА БОРЖАВСЬКИХ ДОЛИНЯН
ЗАКАРПАТТЯ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД
XX СТОЛІТТЯ (оздоблення, мотиви
та формоутворення вбрання)**

Безик Г. І. Стилiстичнi особливостi народного костюму Боржавських долинян Закарпаття у мiжвоєнний перiод XX столiття (оздоблення, мотиви та формоутворення вбрання). У статтi аналізуються та розкриваються особливостi народного костюму боржавських долинян; технiчні вiдмiнностi будови строю, якi стали важливим чинником етноiдентифікації характерних рис одягу боржавських долинян, локального комплексу художнiх форм та орнаменту; характеризуються формотворчi властивостi: довжина, конструкція, технiка оздоблення та композиційнi принципи; розглядаються способи крою натiльного одягу, орнаментальна система оздоблення, технiки вишивки на сорочці та графіка образностi оздоблення орнаментальних мотивiв.

Ключові слова: народний костюм, жiноча сорочка, боржавські долиняни, одяговий комплекс долинян, етнографічна група, орнаментальне оздоблення.

Безик Г. И. Стилистические особенности народного костюма боржавских долинян Закарпаття в межвоенный период XX века (отделка, мотивы и формообразования одежды). В статье анализируются и раскрываются особенности народного костюма боржавских долинян; технические отличия строения строя, которые стали важным фактором этноидентификации характерных черт одежды боржавских долинян, локального комплекса художественных форм и орнамента; характеризуются формообразующие свойства: длина, конструкция, техника отделки и композиционные принципы; рассматриваются способы кроя нательной одежды, орнаментальная система отделки, техники вышивки на рубашке и графика образности отделки орнаментальных мотивов.

Ключевые слова: народный костюм, женская рубашка, Боржавские долиняне, одежный, одёжный комплекс долинян, этнографическая группа, орнаментальное убранство.

Bezique G. Stylistic features of Borzhavsk dolynians folk costumes in the interwar period of the twentieth century (the decoration, motives and shaping garments).

The article analyzes and describes the peculiarities of the national costume of Borzhavsk dolynians; Technical differences between the structure of system, which became an important factor of ethnic identification of Borzhavsk dolynians' clothes characteristics, local art forms and complex ornamentation; characterized by shaping properties: length, design, engineering decoration and compositional principles; discusses ways to cut underwear garments, decorative trim system, technique of embroidery on a shirt and graphic imagery finishing of ornamental motives.

Keywords: folk costume, ladies' shirt, Borzhavsk dolynians' clothes, dolynians' wardrobe complex, ethnic group, ornamental decorations.

Постановка проблеми. Народний костюм боржавських долинян, сорочка як основа строю стали важливим мистецьким явищем в національній культурі, виразником етнорегіональних ознак духовно-матеріальної спадщини українського народу. Складною є природа технічної, графічної, колоритної образності та мови народного одягу, орнаментальних символів, адже в цьому – душа народу, сформована віками, що зберігає для нащадків багатство творчих сил. У костюмі боржавських долинян міжвоєнного періоду XX ст. зберіглась чітка структура, характер форм елементів строю, художня-декоративність оздоблення сорочки, що актуалізує її комплексне дослідження.

Проблематика народного костюма боржавських долинян полягає у збереженні особливостей структури, характеру будови одягу, що не втратила своєї практичної цінності та має першоджерельні витки, може допомогти сучасним дизайнерам у створенні оригінального сучасного одягу. Особливо сьогодні, коли в Україні відроджується інтерес до своєї історії, національної культури та мистецтва. Орнаментика, колорит, оздоба, характер та структура будови одягу боржавських долинян може стати яскравим виявом творчого використання спадщини минулого у сучасному розвитку естетики українського дизайну одягу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідити окремі аспекти народного комплексу, одягу українців Закарпаття допомогли публікації 1920-1930-х років XX ст. Грунтовні праці про народне вбрання українців Закарпаття та класифікований народний стрій і його комплекси знаходимо у працях чеського мистецтвознавця М. Туманової 1924 р. У статті «Народная одежда Подкарпатской Руси» [8] дослідниця на основі одягової вишивки, мотивів оздоблення одягу та орнаментальних композицій, колориту зуміла організувати та виділити десять локальних одягових комплексів українців Закарпаття. Це дослідження до наших днів є цінним фактологічним матеріалом і не втратило своєї актуальності, але потребує доопрацювання та низки уточнень.

У період незалежності України дослідники, етнографи, історики, краєзнавці та мистецтвознавці краю в публікаціях часто порушували питання дослідження традиційного народного вбрання Закарпаття. Так, М. П. Тиводар у своїх публікаціях описав одяг та дав коротку характеристику одягу краю та оздоблення окремих комплектів етнографічних груп українців Закарпаття [2; 3; 4]. Чітку структуру та художньо-естетичну виразність орнаментальних композицій вишивки українців Закарпаття в своїх публікаціях проаналізував Р. І. Пилип [5; 6; 7].

Метою нашого дослідження є етноідентифікувати ознаки та охарактеризувати риси одягу боржавських долинян, його (локальні) комплекси, художньо-декоративну форму і орнаментальні структури в оздобленні костюма. Дослідити конструктивну частину костюма, стилістику жiночої сорочки боржавських долинян мiжвоєнного перiоду XX ст. Проаналізувати та визначити художнi особливостi

строю, вишивки натільного одягу, охарактеризувати основні типи композиційних структур, їх розміщення на одязі. Простежити графічну образність мотивів, їх колористичне вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В силу історичних подій народний одяг українців Закарпаття, сорочка, вишивка як особлива сфера духовного і культурного життя, як невід'ємна складова традиційної народної культури стали для цього регіону чинником етнічного самозбереження і самозахисту та сприяли розвитку їх етнонаціональної неповторності та самобутності.

Село Приборжавське Закарпатської області (до 1960-го року – Заднє) розташовано у долині середньої течії річки Боржави. За етнографічним поділом населення відноситься до боржавських долинян. В статті ми будемо вести мову про боржавських долинян їх місцеві (локальні) комплекси, структуру жіночого строю, орнаментальну неповторність та своєрідність композиційного оздоблення одягу.

Характеризуючи риси одягу боржавських долинян, його локальні комплекси, художню форму і орнамент, не можна не згадати про ще шість основних комплексів долинян Закарпаття: тереблеріцький, тересвянський, королівський, перечинсько-березнянсько-свалаявський та ужанський. У кожного з них виділяють кілька груп сіл (осередків) з певними відмінностями крою та оздоблення народного костюму [1]. Виходячи з названих принципів районування та враховуючи комплекс розмежувального характеру традиційної культури, а також одягового комплексу, натільного одягу та його вишивки, в етнічній групі боржавських долинян виділилася особлива структура крою та його оздоблення, зокрема жіночої сорочки [10:268-278]. До початку XIX ст. основу комплексу традиційного жіночого вбрання боржавських долинян Закарпаття складала довга (додільна) сорочка («довганя»). Полотно для сорочки використовували конопляне, яке ткали памутовими (бавовняними) нитками, або конопляними. Жіноча сорочка середини XIX – початку XX ст. була як довга (додільна), так і коротка («опліччя»), вона була широка, із довгими широкими рукавами, зшита із чотирьох цільних піл (полотнищ). Рукави пришивали до передньої «пазухи» і задньої «спинка» піл, завершували біля горловини обшивкою (ошийником). Цю сорочку ще називали «сорочка з чотирьох пол».

Верхню частину жіночої сорочки морщили, на низуючи на голку кожну третю нитку передньої поли. Потім це «морщення»-збирання стягували та пришивали до ошийника, який оздоблювали вишивкою «на дев'ять хрестиків», «хрещиків». Верхня частина жіночої боржавської сорочки призбирувалась та пришивалась до коміра, а збирання нижньої частини рукава пришивали до манжета – «зап'ясника». Рукав, манжет зав'язували плетеним шнурком «розтічкою» – прямокутним шматком полотна та пишном оздоблювали. Поли та рукави зшивали «цівкою» – узорчатим швом, котрий мав кольоровий перехід. Як правило, використовувались червоні, сині, зелені нитки для «обкидних» швів.

Спереду верхня частина передньої пілки («пазуха») з тканиною смугою («краскою») вверху мала орнаментальну композицію вишивки на рукавах. Ця вставка ткалась із бавовняних ниток у чотири «ничельниці». «Розпірка» – розріз на боржавській сорочці знаходилася на задній полі, тобто зверху на спинці, що зв'язували шнурками з китичками. Таку сорочку І. Ф. Симоненко вважав у Закарпатті найдавнішою [11:74]. Святкові «довгані» були із добре вибіленого полотна, повсякденні – із грубого і темнішого полотна, а весільні – із тоненького і дуже гарно вибіленого полотна.

Рукави на таких жіночих сорочках вишивали різнокольоровими нитками по всій довжині, а також на плечах («долі рукавом»). На окремому шматку тканини вишивали «ошийник» – комірець та «зап'ясники» – манжети. Орнаментальне оздоблення на рукавно-плечовій частині, грудях сорочки, манжетах, комірі оздоблювали вишивкою геометричного характеру, де широко використовувались квадратики, ромбики, які уклались в стрічкові орнаменти. У розробці орнаменту боржавські вишивальниці зуміли створити безліч варіантів зображення різних елементів, мотивів та форм; зазвичай використовували техніку вишивки хрестиком [7].

Жінки підперезували сорочку «силянкою» – домотканим поясом із покупних різнокольорових шерстяних ниток. Поверх сорочки одягали «плат» – фартух, також із покупного полотна. Дівчата та молоді носили плати яскравого кольору, а старші жінки та бабусі – більш темного, оздоблені рослинним орнаментом.

Дівчата волосся заплітали в косу, вплітаючи у неї «пантелики» – кольорові стрічки, а жінки носили «ширинку» або «рійтованку» – хустку червоного, зеленого, синього кольорів.

Жінки та дівчата прикрашали груди «моністом» – намистом яскравих кольорів, яке часто складалося з 6-8-10 рядків.

У холодну пору носили «гуню» – верхній одяг, який ткали із овечої шерсті на кроснах, або «уйош» – суконну куртку поперечного крою, яка також виготовлялася із овечої шерсті.

Із взуття носили «постоли», які виготовляли із волової, коров'ячої або свинячої шкіри. Перш ніж їх взути, ноги обвивали «онучами» – прямокутним шматком конопляного полотна. А «онучі» обмотували вовняними суканими шнурками. Також побутовували чоботи червоного та чорного кольорів.

На сьогодні вивчення боржавського костюму та закарпатського костюма в цілому все ще перебуває у стадії накопичення первинних польових матеріалів. Оригінальність закарпатського костюму та строю боржавських долинян ні в кого з науковців не викликає сумнівів, проте жоден із авторів не має змоги вичерпно сформулювати ознаки цієї оригінальності. Тому не можна подати універсальні однозначні висновки щодо формування народного строю боржавських долинян та закарпатського костюма, проте можна зробити ряд узагальнень.

На формування боржавського вбрання кожен етнос наклав свій відбиток, а також маємо впливи

пограничних європейських держав, що межують із Закарпатською областю. Регіональною специфікою позначені матеріали одягу, конструктивні, технологічні і декоративні прийоми його створення, способи виробництва окремих деталей: колорит, техніка та мотиви орнаментики, які майже до кінця ХХ ст. зберігали давні локальні особливості, а також способи носіння, і об'єднання всіх елементів одягу в повний, завершений комплекс вбрання.

Висновки і перспективи. Досліджуючи народний стрій та жіночу сорочку боржавських долинян, структуру будови, невід'ємну роль сорочки у формуванні строю етнографічної групи долинян Закарпаття, техніку оздоблення, образність орнаменту, поділ на локально-художні групи, особливості вишивки, твердимо, що цей край демонструє різноманітність композиційно-орнаментальних типів і різновидів колористичного вирішення оздоблення одягового комплексу долинян. Особливої уваги заслуговує символіка оздоблення жіночих сорочок цього регіону, характерність геометричних форм та барв, що простежується в особливостях побудови композиції орнаменту на основі геометричного чи рослинного орнаменту окреслення білих жіночих льняних сорочок («довгань»). Такий елемент народного костюма, як сорочка, був невід'ємною частиною жіночого комплексу; вона зберігала давні локальні особливості, а також способи носіння, і об'єднувала всі елементи одягу в повний, завершений комплекс вбрання боржавських долинян Закарпаття.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білан М., Стельмашук Г. Український стрій: Навч. посібник // Інститут народознавства НАН України; Львівська академія мистецтв; Українська академія друкарств. – 350 с.
2. Багринець В. М. Про землю бойків та їх походження // Українські Карпати. – Ужгород, 1993. – С. 20-26.
3. Білецька В. Українські сорочки, їх типи, еволюція і орнаментация // Матеріали до етнографії. – 1929 р. – Т. 21-22. – Ч. 1. – С. 81.
4. Гошко Ю. Г., Жолтовський П. М. Бойківщина. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 142-280.
5. Матейко К. І. Етнографічні особливості одягу бойків // Карпатський збірник – М., 1972. – С. 66-74;
6. Матейко К. І. Український народний одяг / К. І. Матейко. – К.: Наук. думка, 1977. – 222 с.
7. Пилип Р. І. Впливи у традиційному вбранні українців Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ ст. / Роман Пилип // Культура Закарпаття, 2010.
8. Пилип Р. І. Локальні особливості традиційної народної вишивки сорочок українців Закарпаття кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. / Р. І. Пилип. – Ужгород: Ліра, 2010. – С. 259-273.
9. Тамара Ніколаєва. Історія Українського костюма. – К.: Либідь, 1996. – С. 128-135.
10. Пилип Р. І. Художня вишивка українців Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями) // Р. І. Пилип. – Ужгород: Друкарня «Повч Р.М», 2012. – С. 270-359.
11. Симоненко І. Ф. Быт населения Закарпатской области (по материалам экспедиций 1945-1947 гг.) / И. Ф. Симоненко // Советская этнография. – 1948. – № 1. – С. 69-89.

УДК 739(72.01)(477)

В. ВОЛОШЕНКО,

*аспірант кафедри історії та теорії мистецтва,
Львівська національна академія мистецтв,
м. Львів, Україна*

ХУДОЖНІЙ МЕТАЛ В СУЧАСНОМУ АРХІТЕКТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ (міські рекреації другої половини ХХ – початку ХХІ ст.)

Волошенко В. О. Художній метал в сучасному архітектурному середовищі України (міські рекреації другої половини ХХ – початку ХХІ ст.). Розглянуто твори художнього металу в малих архітектурно-художніх формах міських парків України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Зроблено спробу висвітлити художні й образні особливості, а також загальну естетизуючу роль металевої скульптурної та декоративно-вжиткової пластики в міських паркових зонах. Проаналізовано розвиток художнього металу в сучасній архітектурній та урбаністичній ситуації українських міст другої половини ХХ ст. Особлива увага приділена проблемам формування і розвитку понять «архітектурний простір» і «архітектурне середовище».

Ключові слова: архітектурний простір, архітектурне середовище, художній метал.

Волошенко В. О. Художественный металл в современной архитектурной среде Украины (городские рекреации второй половины ХХ – начала ХХІ вв.). Рассмотрены произведения художественного металла в малых архитектурно-художественных формах городских парков Украины второй половины ХХ – начала ХХІ вв. Сделана попытка осветить художественные и образные особенности, а также общую эстетизирующую роль металлической скульптурной и декоративно-прикладной пластики в городских парковых зонах. Проанализировано развитие художественного металла в современной архитектурной и урбанистической ситуации украинских городов второй половины ХХ в. Особенное внимание уделено проблемам формирования и развития понятий «архитектурное пространство» и «архитектурная среда».

Ключевые слова: архитектурное пространство, архитектурная среда, художественный металл.

Voloshenko V. O. An artistic metal in the modern architectural environment of Ukraine (municipal recreations of the second half of XX – to beginning of XXI century). Works are considered artistic threwn in the smallarchitecturally-artistic forms of municipal parks of Ukraine of the second half of XX – to beginning of XXI century. Given it a shoot to light up artistic and vivid features, and also general aesthetic role of the metallic sculptural and decoratively-applied plastic arts in municipal parklands. Development is analysed artistic threwn in the modern architectural and urbanism situation of the Ukrainian cities ofthe second half of XX of century, a study of art estimation isgiven to their artistically-formal and composition features.The special attention is spared to the problems of forming and development of concepts «architectural space» and «architectural environment» in the context of research of artistic metal in modern municipal architecture.

Keywords: architectural space, architectural environment, artistic metal.

© Волошенко В., 2015